

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Живка Стефанова Колева-Златева – катедра „Обща лингвистика и старобългаристика“, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
в област на висше образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.1. Филология,
научна специалност „Общо и сравнително езикознание“

Автор: Цветелина Петкова Цветанова-Цанева

Тема: ЛИНГВИСТИЧНИ И КУЛТУРОЛОГИЧНИ МАРКЕРИ НА НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ В ЕЗИКА НА МЛАДИ БЕСАРАБСКИ БЪЛГАРИ

Научни ръководители: доц. д-р Владислав Миланов, доц. д-р Екатерина Търпома-нова

Член съм на научното жури за защита на дисертационния труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Цветелина Петкова Цветанова-Цанева, докторантка на самостоятелна подготовка по област на висшето образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1 Филология, научна специалност „Общо и сравнително езикознание“, въз основа на заповед на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ № РД 38-550/22.11.2021 г.

1. Общо описание на представените материали

Представеният от Цветелина Цветанова-Цанева комплект материали е в съответствие с чл. 67 (5) от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и включва следните документи: автобиография, диплома за висше образование, дисертационен труд, автореферат, копия на отпечатани научни трудове, декларация за авторство, справка за съответствие с националните минимални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ за професионално направление 2.1. Филология. Докторантката е отчела 3 статии по темата на дисертацията, публикувани в издания, включени в Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране. Следователно отговаря на минималните национални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“, като получава необходимите 80 точки (50 т. за дисертационния труд и 30 т. за излезлите от печат научните публикации по темата на дисертацията).

2. Кратки биографични данни за докторантката

През 1999 г. Цветелина Цветанова завършва българска филология във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. От 2014 до 2018 г. е докторантка по научна специалност „Общо и сравнително езиковедие“ към катедра „Български език, литература и изкуство“ в Русенски университет „А. Кънчев“, а от 2020 до 2021 г. е докторантка на самостоятелна подготовка по същата специалност към катедра „Общо, индоевропейско и балканско езиковедие“ във Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“.

3. Актуалност на темата на дисертацията и целесъобразност на поставените цели и задачи и приложената методология

Темата на дисертацията е актуална – и по отношение на изследвания въпрос, и по отношение на приложените методи и лингвистичен категориален апарат. Изследвани са езикови и културологични маркери на националната идентичност в езика на бесарабски българи на възраст от 15 до 25 години, ученици и студенти. Това са млади хора, израснали в отдавна формирана българска диаспора, и въпросът за тяхното самосъзнание и националната идентичност е особено актуален, тъй като може да хвърли светлина върху ситуацията с новосформираните български общности зад граница и тяхното бъдещо развитие с оглед на запазване на българската идентичност на следващите поколения и ролята на езика (а и на възпитанието) в този процес.

Трудът може да бъде позициониран в полето на актуалната за съвременната лингвистика антропоцентричната изследователска парадигма, за която езикът и човекът са неделимо цяло – в езика се отразени човешките когнитивни и перцептивни способности, както и опитът на много поколения негови носители; от своя страна формираният език като уникално средство за опознаване на света и за комуникация оказва влияние върху възприемането на света и на собствената личност. Така авторката си поставя за цел по езикови данни да достигне до спецификата на осъзнаването на собствената идентичност от изследваните млади хора от българската диаспора в Украйна и Молдова. Използван е изследователски категориален апарат от такива интердисциплинарни лингвистични науки, като лингвокултурологията, социолингвистиката, психолингвистиката, а също и от социологията. Във фокуса на вниманието са използваните названия за родина от младите българи, тяхното самоидентифициране сред другите етнически общности и формираните у тях концепти, характерни за българската езиковата личност. Съветвам авторката при публикуване на изследването да отбележи и това, че то е извършено от позициите на антропоцентричната лингвистична парадигмата, защото е точно такава и това е негово достойнство.

Изследването си поставя по-тясна и по-широка цел. По-тясната цел е свързана с формулиране на научен инструментариум за доказване на наличието на българско самосъзнание у младите хора от българската диаспора в Бесарабия въз основа на езикови данни, а също и провеждането на самото изследване. По-широката цел е свързана с интерпретиране на проведенния лингвистичен анализ като своеобразна апробация на този инструментариум и фор-

мулиране на изводи за приложимостта му при изследване на идентичността на следващи поколения в други български общности зад граница.

В съответствие с поставените цели при изследване на езиковите данни по взаимосвързан начин са използвани методите на свободния асоциативния експеримент, на контент-анализа, на полуструктурираното интервю, на устната история, на лингвокултурологичния анализ, на статистическата обработка на данните.

И така, налице са ясно и адекватно формулирани цели и методологична база за определяне на осъзнаването на собствената идентичност на български общности зад граница. Изследването на езика на дадена общност, формиращ и отразяващ културно обусловена картина на света, може да даде силни аргументи в тази насока.

4. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертацията притежава добре балансирана структура, определена от целите на изследването и поставените конкретни задачи. Тя съдържа увод, четири глави и заключение. В увода, както се очаква, са коментирани актуалността, обектът, предметът, целите, задачите, теоретичните основи и методологията на изследването, неговата структура.

В **първа глава** подробно са разгледани теоретичните основи за дефиниране и оценка на идентичността. Представена е интерпретация на понятието от позициите на психологията, социологията, културологията, етнолингвистиката, философията. Разгледани са видовете идентичност: индивидуална, групова и колективна; регионална и локална; етническа и национална; полова, религиозна, професионална; и техните прояви, противопоставяния, взаимоотношения. Това изясняване на видовете идентичност дава възможност да бъдат видени компонентите (пластовете) в идентичност на индивида и да бъдат взети под внимание при конкретния анализ. Важен момент в първа глава е разглеждането на ролята на езика във формирането на идентичността на индивида, на неговата картина на света от позициите на лингвокултурологията като наука със сериозни ресурси за достигане до дълбоката същност на самоопределянето.

Като сериозен недостатък на тази теоретична глава бих посочила описателното цитиране на твърде голямо количество източници от научната литература чрез други източници. Ще отбележа също така, че тази част би спечелила при по-добър синтез на изложението, избягване на описването на общоизвестни факти, които нямат пряка връзка с изследването, каквито са например подробностите относно историята на теорията за лингвистичната относителност, на лингвокултурологията, на социоллингвистиката и т.н. Не всички от разгледаните теоретични постановки, каквито са например постановките на теорията на речевите актове (с въведените понятия *локуция*, *илокуция*, *перлокуция*), намират приложение в извършения в дисертацията лингвистичен анализ. Много се надявам, че с опита си докторантката ще развие уменията да намира баланса при представяне на теоретичните основи на своите изследвания, така че всичко необходимо да бъде отразено и нищо излишно.

Във **втора глава** е представен моделът за изследване на лингвокултурологични маркери на националната идентичност на млади българи, родени зад граница. Приведени са статистически данни за мултиезичната (и мултикултурна) среда, в която живеят изследваните представители на българската диаспора, така че да бъдат разбрани условията, в които се формира тяхната етническа идентичност. Като се опира на моделите на Е. Хол и Х. Хофстеде за пластове на културата, дисертантката с основание отбелязва, че само малка част от културата е видима и се намира на повърхността, и прави паралел с идентичността, която тясно е свързана с миогледа, ценностите, убежденията, вярванията, нагласите. Убедителни са разсъжденията на докторантката, че в ядрото на идентичността на индивида се намира неговата национална (или етническа) идентичност; че с всяко следващо по-външно ниво нараства вероятността за близост с представителите на други култури, където е възможно размиването на различията и на границите с чуждото. Интересна е хипотезата, че младият човек, роден зад граница, поради своята възрастова гъвкавост и адаптивност вероятно изгражда специфичен вид идентичност, повлияна от различни фактори, в това число и от други езици, но в ядрото си носи архетипните ценности и нагласи, придобити с усвояването на езика на своите предци.

Дисертантката отбелязва, че за разкриване на националната идентичност на изследваните лица трябва да бъдат взети под внимание начините за самоназоваване, за назоваване на другите и за назоваване на родината, тълкуването и осъзнаването на концепти с национална специфика, мястото на родината като ценност в тяхното съзнание, ролята на националната идентичност в ценностната система на младия човек. Тази стратегия на изследването е добре обоснована. Езикът и езиковото поведение по огледален начин разкриват миогледа на неговите носители. Представената подробна схема на изследването ясно визуализира последователността на отделните стъпки, тяхната взаимовръзка и мястото им в цялостния изследователски процес.

В **трета глава** са представени приложените методи на изследване (изброени по-горе), подробно е описана организацията и конкретната процедура на прилагането им. Представените факти говорят за това, че докторантката има необходимите знания и умения за провеждане на експериментални проучвания и за съобразяване с факторите, които повишават обективността на получените резултати. Докторантката отбелязва, че в хода на изследователската работа се е доказала ефективността от прилагането на разнообразни методи за пълноценното и всеобхватно постигане на поставените цели.

В **четвърта глава** са представени резултатите от проведеното изследване. Анализирани са концепти, при което са взети под внимание резултатите от асоциативни експерименти, анализирани са социолингвистични анкетни проучвания и интервюта, извършен е количествен и качествен анализ на есета за родината, анализирани са начините за назоваване на родината. Така авторката се стреми да реализира поставената цел – по езикови данни да достигне до скритите пластове на националната идентичност в самосъзнанието на младите българи от българската диаспора в Бесарабия. Възникват обаче въпроси. Може ли тълкуването на зна-

чението на дадена дума в академичния Речник на българския език да се разглежда като ядро на концепта, който по своето естество представлява ментално-когнитивен феномен? При тълкуването на значенията на думите в РБЕ не е прилаган когнитивен подход, така че понятиятното ядро на концепта не би могло да съвпада с даденото в РБЕ тълкуване на значението на дадена дума. И дали е уместно всички значения на лексемата, представени в РБЕ, да се отнасят към ядрото на концепта? Не става съвсем ясно как са подбрани изследваните концепти и каква е ролята на номерирането им. С ментално-когнитивната същност на концепта, за който докторантката основателно приема, че е „лингвокултурологична мисловна единица, формирана в съзнанието на човека в резултат на цялостния му познавателен опит и обогатена с ценностни признаци“ (стр. 90) едва ли са в съзвучие изрази, като „значение на концепта“, „лексема, назоваваща концепт“ (Лексемата е съвкупност от лексикално-семантичните варианти на думата; всички те ли се свързват с един и същ концепт? За „назоваване“ ли трябва да става дума?). И все пак в провежданите експерименти става дума за асоциации между думи-стимули и думи-реакции или за асоциации между концепти (вж. таблиците, където са обобщени асоциациите)? Рилски манастир, Седемте рилски езера, скални църкви и т.н. – това концепти ли са (вж. таблица 4.37)? Може ли чрез собствено име се обозначава концепт и кога?

Докторантката прави извода, че концептът *родина* в съзнанието на младите българи в Молдова и Украйна е с особена важност и че българската национална идентичност не само не е в конфликт с идеята за родина, различна от България, но е свързана и с едно благоговение към земята на предците и то е продукт на възпитанието. Направен е и изводът, че доброто владеене на българския език и използването му като средство за общуване в семейна среда не е предпоставка за самоопределянето на българска идентичност. Ролята на възпитанието и на обучението се оказва определяща.

В **заключението** е направен обобщението, че извършеното комплексно проучване с акцент върху езикови факти доказва българската национална идентичност на изследваните млади хора от българската диаспора в Украйна и Молдова, „съхранена чрез традиционна ритуализация, семейна обредност, здрави социални роли, в това число и патриархални традиции, както и чрез активната работа през последните десетилетия на българския колеж и българския университет в Тараклия“. Въз основа на контента-анализа и свободния асоциативен експеримент е разкрита спецификата в световъзприемането на младите хора в диаспората. Направен е изводът, че „чрез битовата си култура хората по-лесно усвояват и запазват традиционни етнически значими ценности, чрез образованието разпознават личности и събития, които са концептуални за България, а чрез живота си в многоезична, но дружелюбна среда, съхраняват едно позитивно и приветливо отношение към другия и към родното пространство“. Направен е и генералният извод, че българската национална идентичност може да бъде формирана или запазена и в ситуация на многоезичие вън от пределите на етническата родина, като маркерите на тази идентичност могат да бъдат открити чрез комплексното при-

лагане на лингвокултурологични, лингвистични, социолингвистични, статистически и други методи на анализ.

5. Автореферат

Авторефератът е изготвен коректно и отразява структурата, съдържанието и основните резултати, постигнати в дисертацията.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научно-приложни резултати, които представляват принос в науката за езика. Те отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“. Представеното изследване показва, че докторантката Цветелина Петкова Цветанова-Цанева притежава необходимите теоретични знания по научна специалност „Общо и сравнително езиковедие“ и професионални умения за самостоятелно провеждане на научни изследвания чрез прилагане на необходимия теоретико-методологичен инструментариум.

Поради гореизложеното, давам своята положителна оценка за представения дисертационен труд и ще гласувам за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Цветелина Цветанова-Цанева в област на висшето образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1 Филология, научна специалност „Общо и сравнително езиковедие“.

11.02. 2022 г.

Рецензент:

(проф. дфн Живка Колева-Златева)